

Review of old and new excavation data in the Geometric Knossos region

The Aitania Pediada (Central Crete) case

Abstract at the end of the article

Ανασύνθεση παλαιών και νέων ανασκαφικών δεδομένων στην περιφέρεια της Γεωμετρικής Κνωσού Δύο ταφικά σύνολα από τα Αϊτάνια Πεδιάδος

Καλλιόπη Εμμ. Γκαλανάκη

Δρ Αρχαιολογίας
Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου

Χριστίνα Παπαδάκη

Δρ Αρχαιολογίας
Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια
Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Στο παρόν άρθρο παρουσιάζονται δύο ταφικά σύνολα της Γεωμετρικής εποχής από τα Αϊτάνια Πεδιάδος. Η θέση εγγράφεται στην ευρύτερη περιφέρεια της Κνωσιακής επικράτειας, αντικατοπτρίζοντας την ακτίνα δράσης του κεραμεικού της εργαστηρίου. Η ομοιογένεια και η ανθεκτικότητα των μορφολογικών και τεχνικών χαρακτηριστικών των κνωσιακών αγγείων και ο εντατικός ρυθμός παραγωγής τους σηματοδοτούν την ευρεία διακίνηση, διαχείριση και «κατανάλωσή» τους σε σχέση, κυρίως, με τα ταφικά έθιμα της εποχής, που, ενδεχομένως, αποτελούν συνάρτηση της αίγλης και της δύναμης της Κνωσού σε αυτά τα πρώιμα ιστορικά χρόνια. Η έκταση και ο πλούτος των νεκροταφείων της Κνωσού θεωρούνται, άλλωστε, μάρτυρες μιας αντίστοιχου μεγέθους και σημασίας πόλης, ίσως από τις σημαντικότερες της εποχής, η οποία πιθανόν ασκούσε έλεγχο στην ευρύτερη περιφέρειά της με στόχο καταρχήν την επάρκεια και, συνακόλουθα, τη διατήρηση της θέσης της.

Λέξεις ευρετηρίου
Αϊτάνια Πεδιάδος
Γεωμετρική Κνωσός
νεκροταφεία Κνωσού
κνωσιακό εργαστήριο κεραμικής
Φοινικιά
Έλτινα
Αρχάνες

Όπως είναι γνωστό, πυρήνες από την εκτεταμένη νεκρόπολη της Γεωμετρικής Κνωσού σώζονται στον Τεκκέ, στις Μεσαμπελιές, στους Κάτω Γυψάδες, στη Ζαφέρ Παπούρα, στην Κεφάλα, στο Μαύρο Σπήλιο, στον Άγιο Ιωάννη, στη Φορτέτσα, στο Ατσαλένιο, στον Μπαμπαλή (Καλλιθέα), στη Νέα Αλικαρνασσό, στον Κατσαμπά και στο Ηράκλειο.¹ Αυτά τα ταφικά σύνολα αντικατοπτρίζουν οικονομικές και κοινωνικοπολιτικές δομές, ενώ αποκαλύπτουν το πυκνό δίκτυο επαφών της Κνωσού με την υπόλοιπη Κρήτη, την ηπειρωτική Ελλάδα, το Αιγαίο, την Ανατολική Με-

σόγειο και την Εγγύς Ανατολή.² Η Γεωμετρική Κνωσός επηρεάζει τυπολογικά και εικονογραφικά την εργαστηριακή κεραμική παραγωγή καταρχήν της ευρύτερης περιφέρειάς της (Καβροχώρι-Γάζι, Φοινικιά, Σκαλάνι-Πατισίδες-Αρχάνες, Έλτυνα [Κουνάβοι-Αγιές Παρασκιές-Αστρίτσι], Αϊτάνια, Αστρακοί, Επισκοπή-Σταμνιοί-Ποταμός-Αλητζανή, Ανώπολη-Γούρνες-Αρτσάς), παρά τις επιμέρους τοπικές ιδιαιτερότητες. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται δύο ταφικά σύνολα από τα Αϊτάνια Πεδιάδος.

Α. Θέση Φονιάς, Ανασκαφή Ν. Πλάτωνος

Το 1954 ο Νικόλαος Πλάτων ανασκάφη στη θέση Φονιάς Αϊτανίων έναν μικρό θαλαμοειδή, λαξευμένο στον φυσικό βράχο, τάφο ο οποίος απέδωσε τα εξής αγγεία:³

1. Μόνωτο ημισφαιρικό κύπελλο

Ύψ.: 0,16 μ., διάμ. χείλους: 0,12 μ., διάμ. βάσης: 0,06 μ., πάχ. χείλους: 0,004 μ.

Ακέραιο. Συγκολλημένο και συμπληρωμένο στη βάση. Πηλός καστανορόδινος, λεπτός. Εξίτηλη καστανέρυθη βαφή. Βάση επίπεδη, μη διακρινόμενη. Σώμα ημισφαιρικό. Χείλος ψηλό, ελαφρά έξω νεύον. Λαβή κάθετη, ταινιωτή, εκφυόμενη από το χείλος. Εμβαιπισμένο μία φορά από το χείλος.⁴

Η εμβάπτιση από το χείλος ή τη λαβή αποτελεί τη συνθεότερη διακόσμηση των ύστερων ΠΓ αγγείων μικρού μεγέθους, κυρίως κυπέλλων και κρατηρίσκων. Αγγεία με αυτή τη διακόσμηση προέρχονται, μεταξύ άλλων, από το Βόρειο Νεκροταφείο της Κνωσού,⁵ τη Φορτέτσα,⁶ τον Τεκέ,⁷ τους Αστρακούς⁸ καθώς, επίσης, το Πετροκεφάλι,⁹ το σπήλαιο της Είλειθιάς στην Ίνατο¹⁰ και διάφορες θέσεις στην Ανατολική Κρήτη.¹¹

Χρονολόγηση: Ύστερη Πρωτογεωμετρική περίοδος

2. Μόνωτο ημισφαιρικό κύπελλο

Ύψ.: 0,096 μ., διάμ. χείλους: 0,121 μ., διάμ. βάσης: 0,048 μ., πάχ. χείλους: 0,003 μ.

Ακέραιο. Μικροαποκρούσεις στο χείλος. Πηλός καστανορόδινος, μέτριος. Εξίτηλη μελανή βαφή. Βάση επίπεδη, μη διακρινόμενη. Σώμα βαθύ, ημισφαιρικό. Χείλος λεπτό, ψηλό, έξω νεύον. Λαβή κάθετη, ταινιωτή, εκφυόμενη από το χείλος. Ολόβαφο. Σχήμα και διακόσμηση με παράλληλα από το Βόρειο Νεκροταφείο της Κνωσού,¹² τη Φορτέτσα,¹³ το Ατσαλένιο,¹⁴ το σπήλαιο της Είλειθιάς στην Ίνατο¹⁵ και την Έλτυνα.¹⁶

Χρονολόγηση: Πρωτογεωμετρική περίοδος

3. Μόνωτο ημισφαιρικό κύπελλο

Ύψ.: 0,13 μ., διάμ. χείλους: 0,156 μ., διάμ. βάσης: 0,07 μ., πάχ. χείλους: 0,0035 μ.

Ακέραιο. Συμπληρωμένο σε μικρό τμήμα του χείλους. Πηλός καστανός, λεπτός. Εξίτηλη μελανή βαφή. Βάση επίπεδη, μη διακρινόμενη. Σώμα βαθύ, ημισφαιρικό. Χείλος ψηλό, λεπτό, έξω νεύον. Λαβή κάθετη, ταινιωτή. Εδαφόχρωμη επιφάνεια έδρασης. Ολόβαφο το κάτω τμήμα του σώματος. Στους ώμους εξηρημένη μετόπη από δύο ζώνες με παράλληλες γραμμές η κάτω και κάθετα διαγραμμισμένα λογχοειδή η πάνω, εκατέρωθεν πλαστικών οφθαλμών. Στο χείλος λεπτές περιθέουσες γραμμές. Στη λαβή πυκνά οριζόντια γραμμίδια. Ολόβαφο εσωτερικά.

Η έμφαση στη διακόσμηση του ανώτερου τμήματος με φαρδιά εξηρημένη μετόπη,¹⁷ εκατέρωθεν πλαστικών οφθαλμών, συνήθως σε μόνωτα κύπελλα της Φορτέτσας¹⁸ και της Ανατολικής Κρήτης¹⁹ ανάγεται, όπως είναι γνωστό, σε ΜΓ κυκλαδικά πρότυπα.²⁰ Τα κάθετα διαγραμμισμένα λογχοειδή απαντούν σε ύστερα ΜΓ και ΥΓ αγγεία του Βόρειου Νεκροταφείου της Κνωσού²¹ καθώς και σε Ανατολίζοντα σκύφο από το Ατσαλένιο.²²

Χρονολόγηση: Μεσογεωμετρική-Υστερογεωμετρική περίοδος

4. Δίωτος σκύφος

Ύψ.: 0,08 μ., διάμ. χείλους: 0,17 μ., διάμ. βάσης: 0,052 μ., πάχ. χείλους: 0,005 μ.

Ακέραιος. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Πηλός: ερυθρορόδινος, λεπτός, καθαρός (απτικός);. Εξίτηλη καστανή βαφή. Βάση ελαφρά κοίλη, χαμηλή, δακτυλιόσχημη. Σώμα βαθύ, πεπαισμένο ημισφαιρικό. Χείλος σχεδόν κάθετο, έξω νεύον. Στους ώμους, οριζόντιες, κυλινδρικής διατομής, υπερυψωμένες λαβές. Εδαφόχρωμη επιφάνεια έδρασης. Ολόβαφο το κάτω τμήμα του σώματος. Στην κοιλιά και το χείλος τρεις λεπτές περιθέουσες γραμμές. Στους ώμους εξηρημένες μετόπες από λοξά γραμμίδια που περιβάλλονται από τρίγλυφα κάθετων γραμμών. Εσωτερικά ολόβαφος· πυθμένας εξηρημένος.

Οι ΠΓ δίωτοι σκύφοι έχουν, συνήθως, αβαθές σώμα και επίπεδη επιφάνεια έδρασης με ελαφρά υψωμένη βάση και σπανιότερα κοίλη, δακτυλιόσχημη, όπως το Α4, ενώ το ψηλό, σχεδόν κάθετο, έξω νεύον χείλος απαντά σε υστερότερα δείγματα που μιμούνται απτικά ΜΓ ΙΙ παραδείγματα.²³ Ως προς τη διακόσμηση, οι σκύφοι αυτού του τύπου είναι ολόβαφοι, με εξηρημένες μετόπες μεταξύ των λαβών που ανάγονται σε ΜΓ κυκλαδικά πρότυπα.²⁴ Παρόμοιοι σκύφοι έχουν βρεθεί στο Ατσαλένιο²⁵ και στη Φορτέτσα.²⁶

Χρονολόγηση: Μεσογεωμετρική-Υστερογεωμετρική περίοδος

5. Δίωτος σκύφος

Ύψ.: 0,078 μ., διάμ. χείλους: 0,12 μ., διάμ. βάσης: 0,047 μ., πάχ. χείλους: 0,004 μ.

Ακέραιος. Μικρή απόκρουση στο χείλος. Πηλός καστανόροδινος, λεπτός. Εξίτηλη καστανή βαφή.

Για παράλληλα βλ. τον Α4 δίωτο σκύφο.

Χρονολόγηση: Μεσογεωμετρική-Υστερογεωμετρική περίοδος

6. Δίωτος σκύφος

Ύψ.: 0,12 μ., διάμ. χείλους: 0,132 μ., διάμ. βάσης: 0,056 μ., πάχ. χείλους: 0,004 μ.

Ακέραιος. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Πηλός καστανορόδινος, λεπτός. Εξίτηλη μελανοκάστανη βαφή. Βάση επίπεδη, δακτυλιόσχημη. Σώμα βαθύ, πεπαισμένο ημισφαιρικό. Χείλος κάθετο, ψηλό, ελαφρά έξω νεύον. Στους ώμους οριζόντιες, κυλινδρικής διατομής, υπερυψωμένες λαβές. Ομφαλός στον πυθμένα. Εδαφόχρωμη επιφάνεια έδρασης. Ολόβαφο το κάτω τμήμα του σώματος και οι λαβές. Στους ώμους εξηρημένες μετόπες με αλυσιδωτό ρόμβο στη μία όψη και ενάλληλες τεθλασμένες στην άλλη. Στο χείλος λεπτές περιθέουσες γραμμές. Ολόβαφο εσωτερικά.

Για το σχήμα βλ. τα αγγεία Α4 - 5. Ο ομφαλός στον πυθμένα

και οι έντονοι δακτύλιοι στα τοιχώματα οφείλονται στην κατασκευή του αγγείου με αργό τροχό.²⁷ Το διαφορετικό θέμα στη μετόπη κάθε όψης δεν είναι σπάνιο στην αγγειογραφία των γεωμετρικών χρόνων.²⁸ Ενάλληλες τεθλασμένες, όπως αυτές στη μετόπη της μιας όψης, κοσμούν ΥΓ - Πρ.Αν. αγγεία από τη Φορτέτσα,²⁹ το Ατσαλένιο³⁰ και την Ανατολική Κρήτη.³¹ Η σειρά αλυσιδωτού ρόμβου, στην απλή και συνηθέστερη παραλλαγή, στη μετόπη της άλλης όψης, συνήθως, χρονολογείται στην όψιμη ΥΓ - Πρ.Αν. ως κύρια ζώνη εξηρημένης μετόπης. Στη Φορτέτσα απαντά από τη ΜΓ έως την Πρ.Αν.³² ενώ είναι ιδιαίτερα συνηθισμένη στην ΥΓ αγγειογραφία της Αττικής, των Κυκλάδων και άλλων περιοχών.³³ Στο Βόρειο Νεκροταφείο της Κνωσού είναι ιδιαίτερα συχνή σε ύστερους ΜΓ κυκλαδίτικους σκύφους³⁴ ενώ στην Ανατολική Κρήτη απαντά σε ΥΓ αγγεία του ίδιου τύπου.³⁵

Χρονολόγηση: Μεσογεωμετρική περίοδος

7. Κωδωνόσχημος σκύφος ΠΓ τύπου

Ύψ.: 0,186 μ., διάμ. χείλους: 0,19 μ., διάμ. βάσης: 0,08 μ., πάχ. χείλους: 0,006 μ.

Ακέραιος. Μικροαποκρούσεις στο χείλος. Πηλός καστανός, λεπτός. Εξίτηλη καστανέρυθη βαφή. Βάση κοίλη, δισκοειδής. Σώμα ημισφαιρικό. Χείλος ψηλό, έξω νεύον. Λαβές οριζόντιες, κυλινδρικής διατομής. Εδαφόχρωμη η βάση και το κάτω τμήμα του σώματος· το υπόλοιπο ολόβαφο.

Στο εσωτερικό του αγγείου βρέθηκε μικρό θραύσμα οστού.

Για το σχήμα βλ. Εγγλέζου 2010, 155-156, όπου συγκεντρωμένη βιβλιογραφία. Για την τεχνική της εμβάπτισης βλ. Α1.

Χρονολόγηση: Πρωτογεωμετρική περίοδος

8. Ευρύστομη μαγειρική πρόχους

Ύψ.: 0,076 μ., διάμ. χείλους: 0,062 μ., διάμ. βάσης: 0,05 μ., πάχ. χείλους: 0,003 μ.

Ακέραιο. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Πηλός καστανορόδινος, μέτριος, με άφθονη χρυσή μίκα. Άβαφο. Αλείφωμα στο χρώμα του πηλού. Βάση επίπεδη, μη διακρινόμενη με ίχνη αποκοπής από τον τροχό στην επιφάνεια έδρασης. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός ψηλός, με ελαφρά κοίλο περίγραμμα, ευρυνόμενος στο λεπτό, έξω νεύον χείλος. Λαβή κάθετη ταινιωτή, εκφυόμενη από το εσωτερικό του χείλους. Πυκνές αβαθείς περιθέουσες εγχαράξεις στο λαιμό.

Παρόμοια προχοΐδια έχουν βρεθεί στο Βόρειο Νεκροταφείο της Κνωσού, όπου χρονολογούνται από την ΠΓ έως την Πρ.Αν.,³⁶ στον τάφο G του Τεκέ,³⁷ στην Έλτυνα³⁸ καθώς και στις Αγίες Παρασκιάς³⁹ απ' όπου και τα πλησιέστερα τυπολογικά παράλληλα του Α8. Τα ίχνη αποκοπής από τον τροχό στην επιφάνεια έδρασης αποτελούν, συνήθως, κριτήριο πρώιμης χρονολόγησης για την κεραμική της Κεντρικής Κρήτης,⁴⁰ ενώ στην Ανατολική συναντάται σε όλες τις χρονολογικές φάσεις.⁴¹

Χρονολόγηση: Υστερογεωμετρική περίοδος

9. Ευρύστομη μαγειρική πρόχους

Ύψ.: 0,098 μ., διάμ. χείλους: 0,076 μ., διάμ. βάσης: 0,053 μ., πάχ. χείλους: 0,004 μ.

Ακέραιο. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος, με άφθονη χρυσή μίκα. Άβαφο. Αλείφωμα στο χρώμα του πηλού. Βάση επίπεδη μη διακρινόμενη, με ίχνη αποκοπής από τον τροχό στην επιφάνεια έδρασης. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός ψηλός, με ελαφρά κοίλο περίγραμμα, ευρυνόμενος στο λεπτό, έξω νεύον χείλος. Η κάθετη ορθογώνιας διατομής λαβή εκφύεται από το εσωτερικό του χείλους. Στο σημείο μετάβασης του λαιμού προς τους ώμους τέσσερις περιθέουσες αβαθείς εγχαράξεις.

Για το σχήμα και τη χρονολόγηση βλ. την ευρύστομη μαγειρική πρόχους Α8.

10. Ευρύστομη μαγειρική πρόχους

Ύψ.: 0,13 μ., διάμ. χείλους: 0,085 μ., διάμ. βάσης: 0,072 μ., πάχ. χείλους: 0,004 μ.

Ακέραιο. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος, με άφθονη χρυσή μίκα. Άβαφο. Αλείφωμα στο χρώμα του πηλού. Βάση επίπεδη, μη διακρινόμενη με αδρή επιφάνεια. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός χαμηλός, με κοίλο εξωτερικό περίγραμμα, ευρυνόμενος στο λεπτό, έξω νεύον χείλος. Λαβή κάθετη, κυλινδρικής διατομής. Στον λαιμό περιθέουσες αβαθείς εγχαράξεις.

Για το σχήμα και τη χρονολόγηση βλ. την ευρύστομη μαγειρική πρόχους Α8.

11. Δίωτη αβαθής λεκανίδα

Ύψ.: 0,056 μ., διάμ. χείλους: 0,152 μ., διάμ. βάσης: 0,115 μ., πάχ. χείλους: 0,009 μ.

Ακέραια. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος. Αλείφωμα στο χρώμα του πηλού. Λειασμένες επιφάνειες. Εξίτηλη καστανέρυθη βαφή. Βάση επίπεδη, μη διακρινόμενη. Σώμα κωνικό με ελαφρά κυρτό περίγραμμα, ενιαίο του επίπεδου χείλους. Λαβές συμπαγείς τριγωνικές οριζόντια τοποθετημένες στο χείλος· η μία με διαμπερή οπή στο κέντρο.

Σχήμα σπάνιο στην ετεοκρητική κεραμική⁴² και συχνότερο στην Κεντρική Κρήτη, κυρίως, στο τέλος της Γ και κατά την Πρ.Αν. περίοδο.⁴³ Παρόμοιες λεκανίδες έχουν βρεθεί στο Βόρειο Νεκροταφείο της Κνωσού και στον Τεκέ Ηρακλείου.⁴⁴ Χρονολόγηση: Υστερογεωμετρική περίοδος

12. Δίωτη αβαθής λεκανίδα

Ύψ.: 0,054 - 0,05 μ., διάμ. χείλους: 0,145 μ., διάμ. βάσης: 0,104 μ., πάχ. χείλους: 0,008 μ. Ακέραια. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Ασύμμετρη ως προς τον κάθετο άξονά της. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος. Άβαφη. Αλείφωμα στο χρώμα του πηλού. Λειασμένες επιφάνειες. Εξίτηλη καστανέρυθη βαφή. Βάση επίπεδη, μη διακρινόμενη. Σώμα ημισφαιρικό, ενιαίο με το επίπεδο χείλος. Λαβές συμπαγείς τριγωνικές, οριζόντια τοποθετημένες στο χείλος· η μία με διαμπερή οπή στο κέντρο. Για το σχήμα και τη χρονολόγηση βλ. τη δίωτη αβαθή λεκανίδα Α11.

13. Αμφορέας

Ύψ.: 0,177 μ., διάμ. χείλους: 0,081 μ., διάμ. βάσης: 0,065 μ., πάχ. χείλους: 0,005 μ.

Ακέραιος. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Πηλός καστανορόδινος, μέτριος. Επίχρισμα ανοιχτό καστανοκίτρινο. Βαφή εξίτηλη μελανή. Βάση επίπεδη δακτυλιόσχημη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός χαμηλός με ελαφρά κοίλο περίγραμμα. Χείλος επίπεδο, έξω νεύον. Λαβές κάθετες, ταινιωτές. Εδαφόχρωμη επιφάνεια έδρασης. Ολόβαφο το κάτω τμήμα του σώματος και ο λαιμός. Στην κοιλιά περιθέουσες γραμμές. Στους ώμους εξηρημένη μετόπη με πυκνές τεθλασμένες που ορίζεται από παράλληλες γραμμές πάνω και κάτω. Στο χείλος συστήματα τριών κάθετων γραμμίδων και εσωτερικά ταινία. Στην περιφέρεια των λαβών λεπτές ταινίες, ενώ στη ράχη διπλό χιαστό και οριζόντιες γραμμές.

Η δακτυλιόσχημη βάση του συγκεκριμένου αμφορέα είναι σχετικά σπάνια, αφού συχνότερες είναι οι επίπεδες υψωμένες βάσεις.⁴⁵ Οι μετόπες ενάλληλων τεθλασμένων είναι κοινό διακοσμητικό μοτίβο σε ΥΓ - Πρ.Αν. αγγεία της Φορτέτσας,⁴⁶ σε ΜΓ αμφορέα από την Έλτυνα,⁴⁷ καθώς και σε ετεοκρητικά αγγεία της ίδιας περιόδου.⁴⁸ Η διακόσμηση της λαβής απαντά σε ΥΓ - Πρ.Αν. αγγεία της Φορτέτσας⁴⁹ αλλά στην Ανατολική Κρήτη είναι συνηθέστερη κατά την Πρ.Αν.⁵⁰

Χρονολόγηση: Υστερογεωμετρική περίοδος

14. Δίωτη σφαιρική πυξίδα

Ύψ.: 0,114 μ., διάμ. χείλους: 0,081 μ., πάχ. χείλους: 0,005 μ.

Συμπληρωμένο στη βάση και στο σώμα. Απολεπισμένες, σαθρές επιφάνειες. Πηλός καστανορόδινος, μέτριος. Επίχρισμα καστανοκίτρινο. Εξίτηλη μελανή βαφή. Βάση επίπεδη, μη διακρινόμενη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός χαμηλός, με κοίλο περίγραμμα. Χείλος λεπτό, έξω νεύον. Στους ώμους οριζόντιες λαβές, κυλινδρικής διατομής. Ολόβαφο το κάτω τμήμα του σώματος. Στην κοιλιά περιθέουσες ταινίες. Στους ώμους εξηρημένες μετόπες με διακεκομμένη σπείρα και ολόβαφα αντικόρυφα τρίγωνα, που περιβάλλονται από οριζόντια και κάθετα γραμμίδια. Λαιμός και λαβές ολόβαφα.

Το σχήμα κατάγεται από τους υπομινωικούς-υπομυκηναϊκούς αμφορίσκους.⁵¹ Το έξω νεύον χείλος, ο χαμηλός λαιμός και το σφαιρικό σώμα παραπέμπουν σε ΜΓ πρότυπα στη Φορτέτσα,⁵² και στους Αρκάδες.⁵³ Η διακεκομμένη σπείρα, από τα συνηθέστερα διακοσμητικά μοτίβα, απαντά σε όλες τις φάσεις της Γ περιόδου.⁵⁴ Τα ολόβαφα αντικόρυφα τρίγωνα (*alternately standing and pendant*) κοσμούν, κυρίως, ΠΓΒ αγγεία της Φορτέτσας⁵⁵ και του Τεκέ.⁵⁶

Χρονολόγηση: Πρωτογεωμετρική περίοδος

15. Προχοΐδιο

Ύψ.: 0,092 μ., διάμ. χείλους: 0,041 μ., διάμ. βάσης: 0,044 μ., πάχ. χείλους: 0,004 μ.

Ακέραιο. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος. Επίχρσιμα ανοιχτό καστανοκίτρινο. Εξίτηλη μελανή βαφή. Βάση επίπεδη, μη διακρινόμενη. Σώμα σφαιρικό με χαμηλά το κέντρο βάρους. Λαιμός ψηλός με κοίλο περίγραμμα, ευρυνόμενος στο σχεδόν δακτυλιοσχημο χείλος. Λαβή κάθετη ταινιωτή. Εδαφόχρωμη επιφάνεια έδρασης. Ολόβαφο το κάτω τμήμα του σώματος. Στο πάνω τμήμα του σώματος και στο λαιμό συστήματα περιφερικών γραμμών, στα μεσοδιαστήματα των οποίων στιγμές. Στη ράχη της λαβής οριζόντια γραμμίδια.

Το σχήμα και η διακόσμηση του αγγείου παραπέμπουν σε ΜΓ-ΥΓ παράλληλα, κυρίως, από το Βόρειο Νεκροταφείο,⁵⁷ τη Φορτέτσα⁵⁸ και την Έλτυνα.⁵⁹

Χρονολόγηση: Μεσογεωμετρική-Υστερογεωμετρική περίοδος

16. Βραχύσωμη οinoχόη

Ύψ.: 0,068 μ., διάμ. βάσης: 0,034 μ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη στο χείλος. Πηλός καστανορόδιος, λεπτός. Εξίτηλη ερυθρή βαφή. Βάση επίπεδη, μη διακρινόμενη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός κυλινδρικός, στενός. Χείλος χροανοειδής. Λαβή κάθετη, ταινιωτή, υπερωψωμένη. Εδαφόχρωμη επιφάνεια έδρασης. Ολόβαφο το κάτω τμήμα του σώματος. Στην κοιλιά, στο λαιμό και στο χείλος περιθέουσες γραμμές. Στους ώμους τρίγωνα με δικτυωτό και διπλό περίγραμμα. Λεπτές ταινίες στην περιφέρεια της λαβής και πυκνά οριζόντια γραμμίδια στη ράχη.

Παράλληλα απαντούν στον Τεκέ,⁶⁰ στο Βόρειο Νεκροταφείο,⁶¹ στη Φορτέτσα,⁶² στο Ατσαλένιο,⁶³ στην Έλτυνα,⁶⁴ στο σπήλαιο της Ειλειθυίας στην Ίνατο⁶⁵ καθώς και την Ανατολική Κρήτη.⁶⁶

Χρονολόγηση: Πρωτογεωμετρική περίοδος

17. Βραχύσωμη οinoχόη⁶⁷

Ύψ.: 0,077 μ., διάμ. βάσης: 0,034 μ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη σε σημεία του σώματος, στη βάση και τη λαβή. Πηλός καστανορόδιος, λεπτός. Επίχρσιμα αραιό, καστανοκίτρινο. Εξίτηλη μελανοκάστανη, σπλιπνή βαφή. Βάση επίπεδη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός χαμηλός. Χείλος χροανοειδής. Εδαφόχρωμη επιφάνεια έδρασης. Ολόβαφο το κάτω τμήμα του σώματος. Στην κοιλιά τρεις περιφερικές γραμμές. Στους ώμους τρίγωνα με δικτυωτό και διπλό περίγραμμα.

Για το σχήμα και τη χρονολόγηση βλ. τη βραχύσωμη οinoχόη Α16.

Χρονολόγηση: Πρωτογεωμετρική περίοδος

18. Μικρογραφική βραχύσωμη οinoχόη

Ύψ.: 0,051 μ., διάμ. χείλους: 0,021 μ., διάμ. βάσης: 0,024 μ.

Ακέραιος. Φθαρμένες επιφάνειες. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος. Επίχρσιμα αραιό καστανοκίτρινο. Βαφή εξίτηλη μελανοκάστανη. Βάση επίπεδη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός χαμηλός, με κοίλο περίγραμμα. Χείλος χροανοειδής. Λαβή κάθετη, ταινιωτή υπερωψωμένη σε σχέση με το χείλος. Εδαφόχρωμη επιφάνεια έδρασης. Ολόβαφο το κάτω τμήμα του σώματος. Στους ώμους ενάλληλες γωνίες. Στη βάση του λαιμού περιθέουσα ταινία. Λεπτές ταινίες στην περιφέρεια της λαβής και οριζόντια γραμμίδια στη ράχη.

Για το σχήμα βλ. Α18. Η διακόσμησή ενάλληλων γωνιών σε κάθετη διάταξη απαντά, μεταξύ άλλων, στη Φορτέτσα,⁶⁸ στην Έλτυνα,⁶⁹ στην Επισκοπή.⁷⁰

Χρονολόγηση: Πρωτογεωμετρική περίοδος

19. Πρωτογεωμετρική σφαιρική οinoχόη αττικού τύπου

Ύψ.: 0,20 μ., διάμ. βάσης: 0,065 μ., διάμ. χείλους: 0,062 μ., πάχος χείλους: 0,0035 μ. Ακέραια. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Πηλός καστανορόδινος, μέτριος. Επίχρυσμα αραιό, ανοιχτό καστανό. Βαφή εξιτηλη καστανέρυθρη ως καστανή ανομοιομερούς όπτησης. Βάση επίπεδη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός βραχύς, με κοίλο περίγραμμα, ευρυνόμενος προς το λεπτό, χροανοειδές χείλος. Λαβή κάθετη ταινιωτή, ελαφρώς έκκεντρη. Εδαφόχρωμη επιφάνεια έδρασης. Στην περιφέρεια της βάσης φθαρμένη ταινία. Συστήματα από παράλληλες ταινίες στο κάτω σώμα (2), στους ώμους (3), στη βάση του λαιμού (2) και στο χείλος (1). Από τις ταινίες του λαιμού ξεκινούν τρεις ομάδες από έξι κροσσωτά. Στη λαβή σιγμοειδής γραμμή.⁷¹

Το σταγονόσχημο κροσσωτό (FM 72) απαντά από τη μέση ΥΕ ΙΙΙ Γ στους ώμους κλειστών αγγείων.⁷² Η χρήση του συγκεκριμένου μοτίβου

ίσως ήταν συνεχής σε «συντηρητικές» περιοχές, ειδικότερα στην Ανατολική Κρήτη.⁷³ Το συγκεκριμένο μοτίβο απαντά σε αγγεία από το Βόρειο Νεκροταφείο,⁷⁴ τη Φορτέτσα⁷⁵ και το νεκροταφείο της Έλτυνας.⁷⁶

Χρονολόγηση: Μ / Υ Πρωτογεωμετρική περίοδος

20. Πρόχους - οinoχόη

Ύψ.: 0,239 μ., διάμ. βάσης: 0,09 μ.

Συμπληρωμένη στον λαιμό. Φθαρμένες και απολεπισμένες επιφάνειες. Πηλός καστανός, χονδροειδής. Επίχρυσμα υπόλευκο. Εξιτηλη καστανή βαφή. Βάση επίπεδη. Σώμα σφαιρικό. Λαβή ταινιωτή, που εκφύεται από τον ώμο και προσφύεται στο εσωτερικό του χείλους. Στην κοιλιά συστήματα από φθαρμένες περιφερικές ταινίες· στη ράχη της λαβής οριζόντια γραμμίδια. Για την εξέλιξη του σχήματος και για παράλληλα βλ. Εγγλέζου 2010, 136-137.

Χρονολόγηση: Πρωτογεωμετρική περίοδος

21. Σφαιρικό ληκύθιο

Ύψ.: 0,09 μ., διάμ. χείλους: 0,033 μ. διάμ. Βάσης: 0,04 μ.

Ακέραιος. Συγκολλημένος στη λαβή. Απολεπισμένες επιφάνειες. Συμπληρωμένος σε σημεία του χείλους. Πηλός πορτοκαλέρυθρος, μέτριος. Αλείφωμα στο χρώμα του πηλού. Άβαφος. Βάση επίπεδη μη διακρινόμενη, σώμα σφαιρικό. Λαιμός ψηλός με κοίλο περίγραμμα. Χείλος επίπεδο, ευρύ, χροανοειδές. Λαβή κάθετη ταινιωτή, που εκφύεται από το εσωτερικό του χείλους.

Το αγγείο ανήκει στον τύπο της «Μονόχρωμης Αργείτικης» κεραμικής, αρκετά παραδείγματα του οποίου έχουν εντοπιστεί, ως προσφορές σε ιερά αλλά και ως ταφικά κτερίσματα, στις Κυκλάδες (Νάξος, Θήρα, Δήλος). Μολονότι τα συγκεκριμένα αγγεία παλαιότερα αποδίδονταν αποκλειστικά σε Αργεΐτες κεραμείς, η πρόσφατη έρευνα θεωρεί ότι παράλληλα κατασκευάζονταν και σε κορινθιακά εργαστήρια. Η απόδοσή τους, ωστόσο, σε συγκεκριμένα εργαστήρια, δίχως στοιχεία από πετρογραφικές αναλύσεις, είναι ιδιαίτερα επισφαλής.⁷⁷

Χρονολόγηση: Μεσογεωμετρική-Υστερογεωμετρική περίοδος

22. Σφαιρικός αρύβαλλος

Ύψ.: 0,11 μ., διάμ. βάσης: 0,035 μ.

Συμπληρωμένος στο λαιμό. Απολεπισμένες επιφάνειες. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος. Εξίτηλη σκοτεινή καστανέρυθρη βαφή και επίθετη λευκή. Βάση κοίλη, μη διακριτόμενη. Σώμα σφαιρικό. Λαβή κάθετη, κυλινδρικής διατομής. Ολόβαφος με συστήματα περιφερικών ταινιών και τεμνόμενων ομόκεντρων κύκλων που αποδίδονται με επίθετη λευκή βαφή.

Η διακόσμηση του αγγείου είναι επηρεασμένη από Κυπροαρχαϊκά I πρότυπα.⁷⁸

Χρονολόγηση: Υστερογεωμετρική περίοδος

23. Υδρία

Ύψ.: 0,23 μ., διάμ. βάσης: 0,064 μ., διάμ. χείλους: 0,069 μ., πάχος χείλους: 0,003 μ.

Ακέραια. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος. Εξίτηλη μελανοκάστανη βαφή. Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα ραδινό, ωσειδές. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός. Χείλος ταινιωτό. Εδαφόχρωμη επιφάνεια έδρασης. Ολόβαφο το κάτω τμήμα του σώματος και η κοιλιά, όπου δύο εξηρημένες μετόπες, με τρίγλυφα στα άκρα και παράλληλες γραμμές πάνω-κάτω, από δύο ζώνες που φέρουν στη μία όψη ολόβαφους ρόμβους κάτω και ολόβαφα λογχοειδή πάνω και στην άλλη όψη διακεκομμένη σπείρα κάτω και λοξά διαγραμμισμένα λογχοειδή πάνω. Στους ώμους εξηρημένη μετόπη με τρίγλυφα, από δύο ζώνες με ολόγεμα λογχοειδή και πυκνές ενάλληλες τεθλασμένες, η τέταρτη από τις οποίες είναι ένστιγμη. Στον ολόβαφο λαιμό εξηρημένη μετόπη με δεξιόστροφο πτηνό εκατέρωθεν του οποίου πυκνές τεθλασμένες, οι κατώτερες από τις οποίες είναι ένστιγμες. Στο περιχειλίσμα κάθετα γραμμίδια και στο εσωτερικό του χείλους ταινία. Οι οριζόντιες λαβές είναι ολόβαφες με εξηρημένα λοξά γραμμίδια στη ράχη, ενώ η κάθετη φέρει οριζόντια γραμμίδια και στο μέσον μετόπη με αλυσιδωτό ρόμβο και συμπλεκόμενες τεθλασμένες σε οριζόντια διάταξη.

Το σχήμα κατάγεται από ΥΜ III Γ πρότυπα.⁷⁹ Στην ΥΜ-Υπομινωική οι υδρίες σπανίζουν,⁸⁰ ενώ στην ΠΓΒ και την Πρ.Γεωμ. γίνονται ιδιαίτερα δημοφιλείς, ίσως από κυκλαδική επίδραση.⁸¹ Η κατασκευή τους διακόπτεται κατά την ΠρΓ και τη ΜΓ, τουλάχιστον, στα ταφικά σύνολα⁸² ενώ κατά την ΥΓ-Αν. συναντάται, κυρίως, σε οικιστικά σύνολα,⁸³ με εξαίρεση το νεκροταφείο των Αρκάδων όπου απαντούν σε περιορισμένο αριθμό, εξυπηρετώντας, ίσως, τοπικά ταφικά έθιμα.⁸⁴ Στην Ανατολική Κρήτη η παρουσία των υδριών είναι συνεχής από την ΠΓ ως την Ανατολίζουσα περίοδο.⁸⁵ Οι ΥΓ-ΠρΑν υδρίες από την Κνωσό έχουν ωσειδές ραδινό σώμα, λαβές χαμηλά στην κοιλιά, δακτυλιόσχημη βάση και πυκνή προσεγγμένη διακόσμηση που μαζί με το χείλος παραπέμπουν σε μεταλλικά πρότυπα, όπως αυτή από τα Αϊτάνια.⁸⁶ Η διαφορετική σε κάθε όψη διακόσμηση (βλ. Α5) σε μετόπες με πολλά ευθύγραμμα και καμπυλόγραμμα θέματα σε ζώνες, καλύπτουν ολόκληρη την επιφάνεια και τη μία λαβή. Οι ενωμένοι ολόβαφοι ρόμβοι απαντούν στην ύστερη ΠΓ και ΠΓΒ Φορτέτσα,⁸⁷ ενώ τα ολόβαφα λογχοσχήμα σε ΠΓ και ΜΓ αγγεία από την ίδια θέση.⁸⁸ Οι ένστιγμες τεθλασμένες είναι άγνωστες στη Φορτέτσα και στους Αρκάδες, ενώ απαντούν σε δευτερεύουσες ζώνες Πρ.Αν κυπέλλου με πόδι από το Καβούσι.⁸⁹ Τα λοξά διαγραμμισμένα λογχοειδή παραπέμπουν σε αγγεία από τη Φορτέτσα⁹⁰ ενώ η διακεκομμένη σπείρα σε ΠΓ τεφροδόχες κάλπες, ΠΓ-ΜΓ οινόχες και σε ΠΓ-ΥΓ πύματα⁹¹ από το ίδιο νεκροταφείο. Το πτηνό, τέλος, στο κεντρικό διάχωρο της μετόπης του λαιμού, παραπέμπει σε πολυάριθμα παραδείγματα από τη Φορτέτσα,⁹² το Βόρειο Νεκροταφείο,⁹³ την Επισκοπή⁹⁴ και την Έλτινα.⁹⁵

Χρονολόγηση: Μεσογεωμετρική-Υστερογεωμετρική περίοδος

24. Υδρία

Ύψ.: 0,295 μ., διάμ. βάσης: 0,094 μ., διάμ. χείλους: 0,066 μ., πάχος χείλους: 0,004 μ.

Ακέραια. Συγκολλημένη στο κακότεχνο χείλος. Απολεπισμένες επιφάνειες. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος. Επίχρισμα αραιό, υπόλευκο. Εξίτηλη μελανοκάστανη βαφή. Βάση επίπεδη, δακτυλιόσχημη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, ευρυνόμενος προς το λεπτό έξω νεύον χείλος. Στο κάτω τμήμα του σώματος εξηρημένες περιθέουσες ταινίες. Στην κοιλιά εξηρημένες μετόπες με τρίγλυφα στα άκρα και παράλληλες γραμμές πάνω, κάτω και στο μέσον με δύο ζώνες διακεκομμένης σπείρας στη μία όψη και μία στο μέσον της άλλης. Στους ώμους διαγραμμισμένη εξηρημένη μετόπη από δύο ζώνες με διαγραμμισμένο μαϊάνδρο κάτω και ολόβαφα ατρακτοειδή μοτίβα πάνω. Λαιμός ολόβαφος με διαγραμμισμένη εξηρημένη μετόπη με διακεκομμένη σπείρα και πυκνές τεθλασμένες. Οι οριζόντιες λαβές της υδρίας είναι ολόβαφες, ενώ η κάθετη φέρει αραιές οριζόντιες γραμμές.

Για το σχήμα και τη διακόσμηση βλ. Α22. Ο διαγραμμισμένος μαϊάνδρος απαντά, μεταξύ άλλων, σε αγγεία της Έλτινας⁹⁶ και σε ΥΓ τεφροδόχες κάλπες από τη Φορτέτσα.⁹⁷

Χρονολόγηση: Μεσογεωμετρική-Υστερογεωμετρική περίοδος

25. Επιλαίμιος Αμφορέας τύπου D

Ύψ.: 0,474 μ., διάμ. χείλους: 0,149 μ.

Ακέραιος. Συμπληρωμένος σε μικρό τμήμα του χείλους. Μικροαποκρούσεις σε σημεία. Απολεπισμένη επιφάνεια έδρασης. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος. Επίχρισμα αραιό, κιτρινωπό. Εξίτηλη καστανή βαφή. Βάση επίπεδη, μη διακρινόμενη. Σώμα ραδινό, ωσειδές. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός με υποτυπώδη περιφερικό δακτύλιο στο σημείο πρόσφυσης των ταινιών λαβών. Ολόβαφο το σώμα με εξηρημένες συστάδες περιφερικών ταινιών. Στους ώμους και τον λαιμό διαγραμμισμένη μετόπη από δύο ζώνες, με κάθετα διαγραμμισμένες ταινίες που τέμνονται χιαστί στην κάτω και φοινικόδεντρο στην πάνω. Το ανώτερο τμήμα του λαιμού έως και το χείλος είναι ολόβαφα. Οι λαβές φέρουν διπλό χιαστί με οριζόντια γραμμίδα.⁹⁸

Χρονολόγηση: Υστερογεωμετρική περίοδος

26. Επιλαίμιος Αμφορέας τύπου D

Ύψ.: 0,375 μ., διάμ. βάσης: 0,085 μ., διάμ. χείλους: 0,125 μ., πάχος χείλους: 0,007 μ.

Ακέραιος. Απολεπισμένες επιφάνειες. Λεπτή ρωγμή στο σώμα. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος. Επίχρσιμα αραιά, κιτρινωπό. Εξίτηλη στιλπνή μελανή βαφή. Βάση επίπεδη, χαμηλή, δακτυλιόσχημη. Σώμα ραδινό, ωοειδές. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός με υποτυπώδη περιφερικό δακτύλιο στο σημείο πρόσφυσης των ταινιωτών λαβών. Χείλος πλατύ, ταινιωτό. Σώμα ολόβαφο με συστάδες εξηρημένων περιφερικών ταινιών. Σε κάθε όψη των ώμων και του λαιμού διαγραμμισμένες μετόπες με α) ολόγεμα τρίγωνα («κλειψύδρα») που διαχωρίζονται με τρίγλυφα και κάθετο αλυσιδωτό ρόμβο με δικτυωτό που ορίζεται στα πλάγια από λοξά διαγραμμισμένες ταινίες και β) πυκνές τεθλασμένες, δύο λοξά διαγραμμισμένα ορθογώνια και εξάφυλλο ρόδακα. Το πάνω τμήμα του λαιμού και το εσωτερικό του χείλους είναι ολόβαφα. Οι λαβές κοσμούνται με διπλό χιαστί και οριζόντια γραμμίδια.

Για το σχήμα βλ. Α 25. Τα κατά κορυφήν ενωμένα τρίγωνα ή «κλειψύδρα» κοσμούν ΥΓ αγγεία από τους Αρκάδες⁹⁹ και σε ΥΓ κρατήρα από το Καβούσι.¹⁰⁰ Στην ολόβαφη εκδοχή τους, απαντούν στην Αττική από τη ΜΓ Ι έως το τέλος της ΥΓ και την Υπογεωμετρική.¹⁰¹ Ολόβαφα κατά κορυφήν τρίγωνα σε εξηρημένες μετόπες, ενίοτε με ομάδες κάθετων γραμμίδων στα μεσοδιαστήματά τους, απαντούν σε ΜΓ-Υστ.Αν. αγγεία από τη Φορτέσα.¹⁰²

Χρονολόγηση: Μεσογεωμετρική περίοδος

27. Κωνικό πώμα τεφροδόχου κάλπης

Ύψ.: 0,092 μ., διάμ.: 0,167 μ. Συγκολλημένο από τρία θραύσματα και συμπληρωμένο σε μικρό σημείο του χείλους. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος. Αλείφωμα στο χρώμα του πηλού. Εξίτηλη μελανή βαφή. Ολόβαφο με εξηρημένες περιθέουσες ταινίες. Στην ολόβαφη κωνική απόφυση εξηρημένοι ομόκεντροι κύκλοι.¹⁰³

Χρονολόγηση: Υστερογεωμετρική περίοδος

Β. Θέση Φονιάς - Αγρός Μ. Τζιράκη, Ανασκαφή Στ. Μανδαλάκη

Κατά την εκσκαφή του πρανούς στον αγρό Μ. Τζιράκη αποκαλύφθηκε γεωμετρικός τάφος λαξευμένος στον μαργαϊκό ασβεστόλιθο, ο οποίος περιείχε τα εξής αγγεία:¹⁰⁴

1. Τροπιδωτός Σκύφος (Π30928)

Ύψ.: 0,11 μ., διάμ. χείλους: 0,167 μ., διάμ. βάσης: 0,058 μ. Συγκολλημένος από πολλά θραύσματα. Πηλός ανοιχτός καστανός, καθαρός. Επίχρσιμα αραιά, κιτρινωπό. Εξίτηλη καστανέρυθη βαφή.

Βάση στενή, επίπεδη. Σώμα ευρύ, αβαθές, σχεδόν ημισφαιρικό. Χείλος έξω νεύον. Στους ώμους οριζόντιες ταινιωτές λαβές. Στο κάτω τμήμα του σώματος και στις λαβές ανισόπαχες οριζόντιες ταινίες. Στους ώμους διπλή κυματοειδής. Χείλος ολόβαφο.¹⁰⁵

Χρονολόγηση: ΠρΓ Β - Πρωτογεωμετρική περίοδος

2. Πρόχους (Π30925)

Ύψ.: 0,175 μ., διάμ. χείλους: 0,045 μ. διάμ. βάσης: 0,054 μ. Ακέραιη. Πηλός καστανός, μέτριος. Εξίτηλη καστανομέλανη βαφή. Βάση επίπεδη. Σώμα ραδιόνωοειδές. Λαιμός με κοίλο εξωτερικό περίγραμμα και λεπτό ανάγλυφο αναβαθμό στη βάση του. Λαβή κάθετη, ταινιωτή, ελαφρά υπερυψωμένη. Εξωτερική επιφάνεια ολόβαφη με δύο εξηρημένες ζώνες περιφερικά της βάσης, του σώματος και του χείλους εσωτερικά του οποίου καταλοιβάδα.

Χρονολόγηση: Υστερογεωμετρική περίοδος (7ος αι. π.Χ.)

3. Μικρή Τρίλοβη Οινοχόη (Π30926)

Ύψ.: 0,112 μ., διάμ. βάσης: 0,042 μ. Ακέραιη με μικρότερες αποκρούσεις στο σώμα. Οι προσμίξεις έχουν διαρρηχτεί κατά την όπτηση η οποία και προκάλεσε οπή στη βάση του λαιμού. Πηλός καστανορόδιος, μέτριος. Εξίτηλη καστανέρυθρη βαφή. Βάση επίπεδη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός κυλινδρικός. Χείλος τρίλοβο στο οποίο προσφύεται η κάθετη ταινιωτή λαβή. Ολόβαφο.

Κτέρισμα μέσα στο Π30930.

Χρονολόγηση: Υστερογεωμετρική-Πρ. Ανατολιζουσα περίοδος. Πιθανή εισαγωγή από τις Κυκλάδες.

4. Σφαιρικό ληκύθιο (Π30927)

Ύψ.: 0,095 μ., διάμ. χείλους: 0,027 μ., διάμ. βάσης: 0,097 μ. Ακέραιος. Πηλός ανοιχτός καστανός, μέτριος. Βάση ελαφρά κοίλη, αδιαμόρφωτη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός βραχύς, κυλινδρικός. Χείλος χροανοειδής, στο οποίο προσφύεται η πλατιά κάθετη ταινιωτή λαβή.

Χρονολόγηση: Υστερογεωμετρική-Πρ. Ανατολιζουσα Το αγγείο ανήκει στον τύπο της «Μονόχρωμης Αργεϊτικής» κεραμικής, αρκετά παραδείγματα του οποίου έχουν εντοπιστεί, ως προσφορές σε ιερά αλλά και ως ταφικά κτερίσματα, στις Κυκλάδες (Νάξος, Θήρα, Δήλος). Μολονότι τα συγκεκριμένα αγγεία παλαιότερα αποδίδονταν αποκλειστικά σε Αργεΐτες κεραμείς, η πρόσφατη έρευνα θεωρεί ότι παράλληλα κατασκευάζονταν και σε κορινθιακά εργαστήρια. Η απόδοσή τους, ωστόσο, σε συγκεκριμένα εργαστήρια, δίχως στοιχεία από πετρογραφικές αναλύσεις, είναι ιδιαίτερα επισφαλής.¹⁰⁶

5. Δίωτο σφαιρικό αγγείο - Πυξίδα (Π30931)

Ύψ.: 0,025 μ., διάμ. χείλους: 0,0116 μ., διάμ. βάσης: 0,0125 μ.
Ακέραιο. Συγκολλημένο από αρκετά θραύσματα. Πηλός ανοιχτός καστανός, μέτριος. Επίχρυσμα υπόλευκο έως υποκίτρινο. Βαφή καστανέρυθρη.

Βάση ευρεία, επίπεδη. Σώμα ελαφρώς πεπιεσμένο, σφαιρικό. Λαιμός βραχύς, πηνιόσχημος. Χείλος έξω νεύον, επιπεδούμενο πάνω. Στους ώμους δύο οριζόντιες, υπερυψωμένες, κυλινδρικής διατομής λαβές. Στην κοιλιά της πρόσθιας όψης δύο συστήματα εξηρημένων παράλληλων ταινιών. Στους ώμους μετόπη με αλυσιδωτό διαγραμματισμένο ρόμβο που ορίζεται πάνω και κάτω από δύο παράλληλες ταινίες. Η υπόλοιπη επιφάνεια ολόβαφη καστανέρυθρη.¹⁰⁷

Χρονολόγηση: Υστερογεωμετρική περίοδος

Η πυξίδα από τα Αϊτάνια αντιστοιχεί στην παραλλαγή Coldstream B (v) που εκπροσωπείται στην Κνωσό με πολυάριθμα παραδείγματα που χρονολογούνται από την Πρώιμη Γεωμετρική έως την Πρώιμη Ανατολίζουσα περίοδο.¹⁰⁸ Η «επαρχιακή» απόδοση της διακόσμησης της ανταποκρίνεται σε αυτήν του συγκεκριμένου τύπου, που έχει ως κύριο χαρακτηριστικό της την εξηρημένη μετόπη σε καστανόχρωμο βάθος.¹⁰⁹

6. Δίωτος πίθος (Π30929)

Ύψ.: 0,168 μ., διάμ. χείλους: 0,172 μ., διάμ. βάσης: 0,145 μ.
Συγκολλημένος από πολλά θραύσματα. Συμπληρωμένος σε τμήματα του χείλους και του σώματος. Πηλός καστανέρυθρος, ακάθαρτος, χονδροειδής. Άβαφος. Ακόσμητος.

Βάση πλατιά επίπεδη. Σώμα ευρύ, με ελαφρώς καμπύλο περίγραμμα στο ύψος των λαβών. Λαιμός ευρύς, χαμηλός. Χείλος έξω νεύον. Στους ώμους οριζόντιες, κυλινδρικές, υπερυψωμένες λαβές και συστάδα από αμυδρές περιφερικές εγχάρακτες γραμμές.

Ο χονδροειδής άβαφος πίθος με τις οριζόντιες υπερυψωμένες λαβές στους ώμους εκπροσωπείται στην Κνωσό με χαρακτηριστικά παραδείγματα από την Πρωτογεωμετρική Β και την Πρώιμη Γεωμετρική περίοδο, ενώ στην ευρύτερη περιοχή εμφανίζεται έως την Ύστερη Γεωμετρική.¹¹⁰ Στα παραδείγματα από την Έλτυνα απουσιάζουν οι συστάδες εγχάρακτων γραμμών στους ώμους, που κατά κανόνα χαρακτηρίζουν την παραλλαγή.¹¹¹

Χρονολόγηση: Πρωτογεωμετρική περίοδος

7. Δίωτος πίθος (Π30930)

Ύψ.: 0,392 μ., διάμ. χείλους: 0,20 μ., διάμ. βάσης: 0,175 μ.
Συγκολλημένος από αρκετά θραύσματα. Πηλός καστανός, ακάθαρτος, χονδροειδής. Άβαφος. Ακόσμητος. Βάση πλατιά επίπεδη. Σώμα ευρύ, με ελαφρώς καμπύλο περίγραμμα στο ύψος των λαβών. Λαιμός ευρύς, χαμηλός. Χείλος έξω νεύον. Στους ώμους οριζόντιες, κυλινδρικές, υπερυψωμένες λαβές. Αμυδρές περιφερικές εγχάρακτες γραμμές περιτρέχουν κατά διαστήματα την επιφάνεια. Για παράλληλα και βιβλιογραφία βλ. Π30929.

Χρονολόγηση: Πρωτογεωμετρική Β περίοδος ή λίγο υστερότερο

8. Τεφροδόχος κάλπη (Π30932)

Ύψ.: 0,322 μ., διάμ. χείλους: 0,135 μ., διάμ. βάσης: 0,127 μ. Συγκολλημένη από πολλά θραύσματα. Συμπληρωμένη στο χείλος και σε σημεία του σώματος. Πηλός πορτοκαλοκίτρινος, μέτριος. Επίχρυσμα αραιό, κίτρινωπό. Εξίτηλη μελανοκάστανη, ανομοιομερούς όπτησης βαφή και επίθετη λευκή. Βάση δακτυλιόσχημη, κοίλη. Σώμα σφαιρικό. Χείλος έξω νεύον, επιπεδούμενο πάνω. Στους ώμους δυο οριζόντιες, υπερυψωμένες και δύο κάθετες, ταινιωτές λαβές. Ολόβαφο. Στους ώμους εξηρημένη ζώνη με ομόκεντρους καστανόχρωμους κύκλους. Στο σώμα και τη βάση υπόλευκες περιφερικές ταινίες που στην κοιλιά εγκλείουν σειρά από ζεύγη ομοιόχρωμων ομόκεντρων κυκλίσκων. Κάτω από το χείλος συστήματα από τρεις υπόλευκες κάθετες γραμμές, ενώ στη ράχη των ταινιωτών λαβών ομοιόχρωμα οριζόντια γραμμίδα. Οι οριζόντιες λαβές είναι ολόβαφες. Χρονολόγηση: Υστερογεωμετρική περίοδος

Συζήτηση

Με βάση παλαιότερες και πρόσφατες δημοσιεύσεις των κνωσιακών και περιφερειακών ταφικών συνόλων, συμπεριλαμβανομένων αυτών από τα Αϊτάνια, προκύπτουν οι ακόλουθες γενικές παρατηρήσεις:

1. Ο «κνωσιακός» χαρακτήρας των αγγείων

Τα υπό εξέταση αγγεία εντάσσονται, γενικά, στην ακτίνα δράσης των εργαστηρίων της Κνωσού, και μέσω αυτών, σε ευρύτερες αιγαιακές και ανατολικομεσογειακές «παραδόσεις». Οι κατασκευαστικές τεχνικές, το σχηματολόγιο, η διακόσμηση και οι συνέχειες ή ασυνέχειες αυτών των στοιχείων στο χρόνο και στο χώρο υποδηλώνουν παρεμφερείς ανάγκες, δράσεις, νοοτροπίες και επιλογές, ενώ οδηγούν στη συγκρότηση «σταθερότυπων» που βοηθούν στην ταύτιση των επιμέρους συνόλων και, κυρίως, στην κατανόηση του ιστορικού και πολιτισμικού περιβάλλοντός τους. Η σαφής, καταρχήν τυπολογική και εικονογραφική, σχέση των αγγείων από τα νεκροταφεία της Κνωσού με αντίστοιχα από μικρότερα ή μεμονωμένα ταφικά σύνολα στην ευρύτερη περιφέρειά της, αποτελεί, πλέον, κοινό τόπο. Τις περισσότερες, μάλιστα, φορές αποδεικνύεται ότι πολλά από τα αγγεία αυτά είτε έχουν «εισαχθεί» από την Κνωσό είτε αποτελούν πιστά αντίγραφα αντίστοιχων κνωσιακών παραδειγμάτων, σε βαθμό που να είναι δυνατή ακόμη και η απόδοσή τους σε συγκεκριμένα εργαστήρια ή αγγειογράφους.¹¹² Από μικρής έκτασης σωστικές ανασκαφές, λαθρανασκαφές και παραδόσεις προκύπτει, λοιπόν, ότι τα εύκολα αναγνωρίσιμα προϊόντα του κνωσιακού εργαστηρίου κεραμικής εντοπίζονται σε μία ευρεία ζώνη

περιφερικά της Κνωσού που εκτείνεται σε ικανό βάθος προς όλες τις κατευθύνσεις, πέραν των ορίων της κοιλάδας του Ηρακλείου στα βόρεια.¹¹³ Αγγεία, εισηγμένα από την Κνωσό ή λεπτομερείς απομιμήσεις κνωσιακών, προέρχονται από θέσεις στα δυτικά, ανατολικά και νότια της Κνωσού, με νευραλγικά οδικά περάσματα, ζωτικής σημασίας υδάτινους πόρους, εκτάσεις κατάλληλες για αγροτοκτηνοτροφικές δραστηριότητες, λόφους ή και μεγαλύτερα υψώματα. Οι σημαντικότερες από αυτές, ξεκινώντας από δυτικά, είναι:

➤ Φοινικιά

Η εύφορη κοιλάδα της Φοινικιάς, στη λεκάνη απορροής του κάτω ρου του ποταμού Γιόφυρου, βρίσκεται δυτικά του Ηρακλείου.¹¹⁴ Στη θέση Δρακουλιάρης ή Χοχλιδολί διερευνήθηκε ΠΓ θαλαμοειδής τάφος, στον μικρό δρόμο του οποίου υπήρχε τέφρα χωρίς οστά, πιθανά υπολείμματα νεκρικών προσφορών. Από το εσωτερικό του συλλέχθηκαν τεφροδόχα αγγεία και άλλη κεραμική, δύο χάλκινες φιάλες με υπολείμματα μάλλινου υφαντού στα τοιχώματά τους, σιδερένια και χάλκινα όπλα.¹¹⁵ Βορειοδυτικά της Φοινικιάς, στο Αγρόκτημα Τ.Ε.Ι. Ηρακλείου, ανασκάφηκε, επίσης, ένας ΥΓ-ΠρΑν θαλαμοειδής, λαξευτός στο φυσικό βράχο τάφος, και σε απόσταση 1,50 χλμ. προς νότια αρχιτεκτονικά λείψανα της ίδιας εποχής. Ο ΥΓ-ΠρΑν αυτός τάφος περιείχε τριάντα τρία (33) αγγεία: τέσσερα μόνωτα κύπελλα, έξι σκύφους, μία τμηματικά σωζόμενη χύτρα, δύο αρύβαλλους, πέντε ληκύθια, πέντε οινόχοες, πέντε αμφορείς, μία υδρία και τέσσερις τεφροδόχες κάλπες (Γκαλανάκη, Παπαδάκη 2009). Τα πλησιέστερα χρονολογικά και τυπολογικά τους παράλληλα

εντοπίζονται στο Βόρειο Νεκροταφείο της Κνωσού και τη Φορτέτσα, συμπεριλαμβανομένων αγγείων που, αν και προϊόντα τοπικών εργαστηρίων, όπως και τα υπόλοιπα του συνόλου, υποδηλώνουν σχέσεις και αλληλεπιδράσεις με την Κόρινθο,¹¹⁶ τη Ρόδο και την Κύπρο.¹¹⁷

➤ Αρχάνες

Περισσότερο γνωστές για το μινωικό τους παρελθόν, οι Αρχάνες έχουν δώσει αξιόλογα ΠΓ και Γ δείγματα που μαρτυρούν την άμεση σχέση τους με την Κνωσό. Στη θέση Βρωμόνερο έχουν εντοπιστεί τρεις λακκοειδείς τάφοι με τριάντα επτά (37) ΠΓ και Γ αγγεία, σε ορισμένα από τα οποία βρέθηκαν ίχνη καύσεων. Κεραμική και πήλινο ομοίωμα στη Συλλογή Γιαμαλάκη προέρχονται από νεκροταφείο στις Φυθιές, βόρεια του σύγχρονου οικισμού, όπου ανασκάφηκαν λαθραία τέσσερις κτιστοί τάφοι με καύσεις σε πίθους. Γεωμετρικά όστρακα έχουν, επίσης εντοπιστεί στη συνοικία Τρούλλος.¹¹⁸

➤ Έλτινα

Η πόλη Έλτιναία, Έλτινία ή Έλτινα εκτεινόταν «κατά κώμας» στη μικρή, αλλά εύφορη κοιλάδα των Πεζών, που βρίσκεται δεκαπέντε (15) χλμ. νότια της πόλης του Ηρακλείου και της Κνωσού. Το ανασκαμμένο τμήμα του γεωμετρικού νεκροταφείου της, στον σύγχρονο οικισμό των Κουνάβων, περιλαμβάνει δεκαέξι (16) τάφους, με είσοδο ή και δρόμους προς τα δυτικά, που καλύπτουν το χρονικό διάστημα από την Υπομινωική-ΠΓ έως τη Μ-ΥΓ περίοδο. Εννιά (9) από τους τάφους είναι θαλαμωτοί, δύο (2) λακκοειδείς, τρεις (3) λαξευτοί, ένας (1) θολωτός ενώ μία (1) ταφή ήταν διαταραγμένη. Ορισμένοι τάφοι βρίσκονταν πλάι σε λιθόστρωτη πρόσβαση που διέσχιζε εγκάρσια τμήμα του νεκροταφείου, συνδέοντάς το, τουλάχιστον στην πρώτη φάση της χρήσης του, με τον όμορο εύρωστο οικισμό. Τα ευρήματα, και ειδικότερα η κεραμική, παρά τις τοπικές ιδιαιτερότητες, εγγράφονται στον ορίζοντα των κνωσιακών εργαστηρίων, παραπέμποντας, κατασκευαστικά και τεχνολογικά, σε σύγχρονά τους, από το Βόρειο Νεκροταφείο της Κνωσού και εκείνο της Φορτέτσας, αντίστοιχα.¹¹⁹

Στις Αγιές Παρασκιές, νοτιοανατολικά των Κουνάβων, και συγκεκριμένα στη θέση Κελλιά, ανασκάφηκε θαλαμωτός τάφος με ΠΓ τεφροδόχα αγγεία, ενώ στη θέση Αγία Μαρίνα διερευνήθηκε από τον Ν. Πλάτωνα ένας ΥΓ-Πρ.Αν. θολωτός τάφος με τριάντα περίπου τεφροδόχες κάλπες.¹²⁰ Στην περιοχή Αστριτισίου, επίσης, βρέθηκαν Γ πυξίδα και πρόχους.¹²¹ Τα παραπάνω ευρήματα περιλαμβά-

νονται, επίσης, στα όρια της πρωτοελληνικής Έλτινας.¹²²

➤ Πατσιίδες, Σκαλάνι

Στα χαμηλά υψώματα νοτιοανατολικά της Κνωσού, στην ευρύτερη περιοχή του μέσου ρου του Καρτερού, στις θέσεις Βρωμόνερο Πατσιίδων,¹²³ Κακή Ράχη και Καστρινάκης, μεταξύ των σύγχρονων οικισμών Σκαλανίου και Κουνάβων, έχουν εντοπιστεί Γ ταφές που σηματοδοτούν την ύπαρξη πυκνής εγκατάστασης.¹²⁴

➤ Επισκοπή – Σταμνιοί – Ποταμός – Αλητζανή

Από την Επισκοπή προέρχονται πολλά ΠΓ και Γ αγγεία, ενώ στη θέση Καβούσι ήρθε στο φως μεγάλος τεφροδόχος πίθος και Γ κεραμική. Νότια των Σταμνίων αποκαλύφθηκαν τεφροδόχος πίθος, κάλπη και Γ οινοχόες. Στο Αλωνάκι Ποταμού περισυλλέχθηκαν πολλά Γ όστρακα. Στον Πετρά Αλητζανής εντοπίστηκε Γ τάφος με πίθο που περιείχε ανθρώπινα οστά.¹²⁵

➤ Ανώπολη – Γούρνες – Αρτσάς

Βρίσκονται στη βόρεια ακτογραμμή, ανατολικά της πόλης του Ηρακλείου. Στην Ανώπολη έχουν εντοπιστεί πολλά ΠΓ-Γ κνωσιακού τύπου τεφροδόχα αγγεία και κεραμική, στις Γούρνες ανασκάφηκαν αρχιτεκτονικά υπολείμματα οικίας με Γ όστρακα, ενώ στον Αρτσά περισυλλέχθηκαν Γ κάλπες και άλλα αγγεία.¹²⁶

2. Ο εντατικός και «συντηρητικός» χαρακτήρας της παραγωγής του κνωσιακού εργαστηρίου κεραμικής

Η ομοιογένεια και ανθεκτικότητα των μορφολογικών και τεχνικών χαρακτηριστικών των κνωσιακών αγγείων, που τους προσδίδουν έναν μάλλον «συντηρητικό» χαρακτήρα, αλλά και ο εντατικός ρυθμός παραγωγής τους, σηματοδοτούν παραμέτρους που σχετίζονται με την «κατανάλωσή» τους ενώ παράλληλα παραπέμπουν στην ευρεία διακίνηση, διαχείριση και χρήση τους σε σχέση, κυρίως, με τα ταφικά έθιμα της εποχής και τις αντίστοιχες ιδιοσυγκρασίες, οι οποίες, ενδεχομένως, αποτελούν συνάρτηση της αίγλης και της δύναμης της Κνωσού στα πρώιμα αυτά ιστορικά χρόνια.¹²⁷ Η έκταση και ο πλούτος των νεκροταφείων της Κνωσού θεωρούνται, όπως είναι γνωστό, μάρτυρες μιας αντίστοιχου μεγέθους και σημασίας πόλης, ίσως από τις σημαντικότερες της εποχής, που πιθανόν ασκούσε έλεγχο στην ευρύτερη περιφέρειά της με στόχο καταρχήν την επάρκεια και, συνακόλουθα, τη διατήρηση της θέσης της.¹²⁸

3. Ο ευρύς χωροχρονικός ορίζοντας του κνωσιακού εργαστηρίου κεραμεικής

Η επί μακρόν εύρεση προϊόντων του κνωσιακού εργαστηρίου σε σημαντική έκταση περιφερικά της Κνωσού, και μάλιστα προς όλες τις κατευθύνσεις, μοιάζει να αντικατοπτρίζει στοχευμένες επιλογές στο χώρο με σκοπό τη δημιουργία αντίστοιχων, ζωτικής σημασίας, ζωνών επιρροής. Πηγές των κλασικών και ελληνοιστικών χρόνων τεκμηριώνουν την αδιάλειπτη μέριμνα της Κνωσού για την ευρύτερη επικράτεια της, η οποία εξασφάλιζε τόσο τους κάθε λογής οικονομικούς πόρους όσο και τον έλεγχο των περασμάτων που οδηγούσαν σε ακόμη πιο απομακρυσμένες σε σχέση με αυτήν περιοχές.¹²⁹

4. Ο αιγαιακός χαρακτήρας του κνωσιακού εργαστηρίου κεραμεικής

Τα αγγεία από την ευρύτερη κνωσιακή επικράτεια εγγράφονται σε ευρύτερες αιγαιακές παραδόσεις. Στο πλαίσιο αυτό, σημαντικός είναι ο ρόλος των νησιών και προπάντων των Κυκλάδων που αποτελούν, σύμφωνα με την γνωστή, κλασική πλέον, θεωρητική διατύπωση, τα πλέον ιδανικά «εργαστήρια»¹³⁰ για την επιστημονική παρατήρηση της πολιτισμικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην ηπειρωτική και βραχονησιωτική Ελλάδα και την Κρήτη, διαχρονικά.

Βιβλιογραφία

- Boardman J., «Protogeometric Graves at Agios Ioannis near Knossos», *BSA* 55, 1960, σ. 128-148.
- Brock J. K., *Fortetsa. Early Greek Tombs near Knossos*, Cambridge 1957.
- Coldstream J. N., *Greek Geometric Pottery. A Survey of Ten Local Styles and their Chronology*, London 1968.
- Coldstream N., *Geometric Greece*, London 1977.
- Coldstream J. N., P. Callaghan P., Musgrave J. H., «Knossos: an Early Greek Tomb on Lower Gypsadhes Hill», *BSA* 76, 1981, σ. 141-145.
- Coldstream N., Catling W. H. et al. Knossos North Cemetery. Early Greek Tombs. *BSA* 28, 1996, vol. I-IV.
- Davaras C., «Two Geometric Tombs at Atsalenio near Knossos», *BSA* 63, 1968, σ. 133-146.
- Galanaki C., Papadaki C., «Astrakoi, Phoinikia, Aitania», στο V. Karageorghis, A. Kanta, N. Chr. Stampolidis, Y. Sakellarakis, *KYPRIAKA in Crete*, Nicosia 2014.
- Hartley M., «Early Greek Vases from Crete», *BSA* 31, 1930-1931, σ. 56-114.
- Kanta A., *The Late Minoan III period in Crete. A survey of sites, pottery and their distribution*, *SIMA* 58, Goteborg 1980.
- Levi D., *Arkades, Una citta cretesi all' alba della civiltà ellenica*, *ASAtene* 10-12, 1927-1929.
- Mountjoy P. A., *Mycenaean Pottery: An Introduction*, University of Oxford. Committee for Archaeology, 1994.
- Payne H. G. G., «Early Greek Vases from Knossos», *BSA* 29, 1927-1928, σ. 224-298.
- Rocchetti L., «Il deposito Protogeometrico di Petrokefali, presso di Festos», *ASAtene* 47-48, 1967-1968, σ. 42-70.
- Γκαλανάκη Κ., Παπαδάκη Χ., «ΥΓ-ΠΑ θαλαμοειδής τάφος στη Φοινικιά Ηρακλείου», στο Λούκος Χ., Ξιφαράς Ν., Πατεράκη Κ. (επιμ.), *Ubi dubium ibi libertas. Τόμος τιμητικός για τον Ν. Φαράκλα*, Ρέθυμνο 2009, σ. 253-273.
- Γκαλανάκη, Παπαδάκη υπό δημοσίευση: «Ταφικό σύνολο αγγείων από τους Ασπρακούς Πεδιάδος», υπό δημοσίευση.
- Δημοπούλου-Ρεθεμιωτάκη, «Κουνάβοι Πεδιάδος», *ΑΔ* 42, Χρον. Β2, 1987, σ. 530.
- Εγγλέζου Μ., «Κεραμική» στο Ρεθεμιωτάκης Γ., Εγγλέζου Μ., *Το Γεωμετρικό Νεκροταφείο της Έλτινας*, Ηράκλειο 2010, σ. 103-164.
- Ζαφειροπούλου Φ. Ν., «Σφαιρικό ληκύθιο υπ. αρ. 494, 495» στο Σταμπολίδης Ν. Χ., *Πλόες. Από τη Σιδώνα στη Χουέλβα*, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 2003, σ. 358.
- Ευσταθίου Μ., «Σφαιρικό ληκύθιο υπ. αρ. 496» στο Σταμπολίδης Ν. Χ., *Πλόες. Από τη Σιδώνα στη Χουέλβα*, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 2003, σ. 358.
- Κάντα Α., Κοντοπόδη Δ., «Κεραμική Γεωμετρικής – Ελληνοιστικής περιόδου», στο Α. Κάντα, Κ. Δαβάρας (επιμ.), *ΕΛΟΥΘΙΑ ΧΑΡΙΣΤΗΙΟΝ*, Ηράκλειο 2011, σ. 70-79.
- Καρέτσου Α., *Ηράκλειο. Η άγνωστη ιστορία της αρχαίας πόλης*, Ηράκλειο 2008.
- Κόπακα, Κ., Παπαδάκη, Χ. «Προϊστορική κεραμική από τη Γαύδο. Το παράδειγμα μιας μικρονησιωτικής βιοτεχνικής παραγωγής», *Πεπραγμένα 9ου Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, Α1 (Ελούντα 2001), Ηράκλειο 2006, σ. 63-78.
- Kourou N., «A propos de quelques ateliers de ceramique fine, non tournée du type "Argien monochrome"», *BCH* 111, 1987, σ. 31-53.
- Κούρου Ν., *Ανασκαφές Νάξου. Το νότιο νεκροταφείο της Νάξου κατά την Γεωμετρική περίοδο. Έρευνες των ετών 1931-1939*, Αθήνα 1999.
- Μανδαλάκη Στ., «Ανασκαφικές εργασίες στη θέση Φονιάς (Αγρός Μ. Τζιράκη)», *ΑΔ* 52, Χρον. Β3, 1997, σ. 1000.
- Ξιφαράς Ν., *Οικιστική της Πρωτογεωμετρικής και Γεωμετρικής Κρήτης*, τ. Α-Β, Ρέθυμνο 2004.
- Παπαδάκη Χ., Γκαλανάκη Κ., «Το δέντρον ίσα τω θεώ σέβεν». Μία ΥΓ απεικόνιση «Δέντρου της Ζωής» από τα Αϊτάνια Πεδιάδος», στο Stampolidis N. C., Kanta A., Giannikouri A (eds.), *Athanasia*, Rhodes 2009, σ. 337-342.
- Πλάτων Ν., «Ο Γεωμετρικός Τάφος Αγίων Παρασκιών Ηρακλείου», *ΑΕ* 1945-1947, σ. 47-97.
- Πλάτων Ν., «Η αρχαιολογική κίνηση εν Κρήτη κατά το έτος 1954», *Κρητικά Χρονικά* 8, 1954, σ. 515.
- Ρεθεμιωτάκης Γ., Εγγλέζου Μ., *Το Γεωμετρικό νεκροταφείο της Έλτινας*, Ηράκλειο 2010.
- Ρουσάκη Μ., Αναγνωστάκη Γ., «Νέο τμήμα του ονομαζόμενου Βόρειου Νεκροταφείου Κνωσού στον Άγιο Ιωάννη (Αμπελόκητοι-Τεκκές)», *Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης* 2, 2012, σ. 230-240.
- Σακελλαράκης Γ., «Πρωτογεωμετρική-Γεωμετρική κεραμική από τις Αρχάνες», *Κρητικά Χρονικά* 37, 1986, σ. 7-50.

- Σακελλαράκης Γ., «Αρχαιολογική έρευνα για μια αρχαιοκαπηλία το 1949 στην Κρήτη», στο *Φίλια Έπη εις Γεώργιο Μυλωνάν*, τόμ. Β, Αθήνα 1987, σ. 37-70.
- Σταμπολίδης Ν., *Πλόες... Από τη Σιδώνα στη Χουέλβα. Σχέσεις λαών της Μεσογείου, 16ος-6ος αι. π.Χ.*, Αθήνα 2003.
- Σταμπολίδης Ν., Καρέτσου Α., *Ανατολική Μεσόγειος: Κύπρος, Δωδεκάνησα, Κρήτη, 16ος-6ος αι. π.Χ.*, Αθήνα 1998.
- Τσιποπούλου Μ., *Η Ανατολική Κρήτη στην Πρώιμη εποχή του Σιδήρου*, Ηράκλειο, 2005.

Σημειώσεις

1. Brock 1957· Boardman 1960· Davaras 1968· Coldstream 1981· Coldstream, Catling 1996· Καρέτσου 2008· Ρουσάκη, Αναγνωστάκη 2012.
2. Σταμπολίδης, Καρέτσου 1998· Σταμπολίδης 2003.
3. Πλάτων 1954, 515.
4. Για το σχήμα βλ. Εγγλέζου 2010, 159-161, σημ. 449.
5. Coldstream, Catling 1996, πίν. 56:58, 65, 66, πίν. 64:14, πίν.78:8, πίν. 79:17, πίν. 94:2, 9.
6. Brock 1957, 187.
7. Coldstream, Catling 1996, εικ. 56:39, 42 και εικ. 60:66.
8. Γκαλανάκη, Παπαδάκη υπό δημοσίευση.
9. Rocchetti 1967-1968, 184-185, εικ. 7, 8.
10. Κάντα, Κοντοπόδη 2011, 71: αρ. κατ. 56.
11. Τσιποπούλου 2005, 270: φωτ. 411 και 305: φωτ. 500, 503-504.
12. Coldstream, Catling 1996, πίν. 45: 3, 56:59, εικ. 63:131-132.
13. Brock 1957, πίν. 35:434, 491, 62:1042, 1032, 103:1379, 1321, 1465, 1452.
14. Davaras 1968, πίν. 41: A71, A14.
15. Κάντα, Κοντοπόδη 2011, 71: αρ. κατ. 57.
16. Εγγλέζου 2010, 75-76, 77-78, πίν. 46, 143, 146, σχ. 112, εικ. 144 α, 153α.
17. Coldstream, Catling 1996, πίν. 166:7.
18. Brock 1957, 188.
19. Τσιποπούλου 2005, 167: φωτ. 223, 172: φωτ. 238, 275: φωτ. 424, 511-513.
20. Κούρου 1999, 1-19.
21. Coldstream, Catling 1996, πίν. 61: 7, πίν. 153: 103, πίν. 240: 145.
22. Davaras 1968, πίν. 40: A15.
23. Τσιποπούλου 2005, 417, Εγγλέζου 2010, 158-59, σημ. 440.
24. Κούρου 1999, 1-19, Τσιποπούλου 2005, 419, Εγγλέζου 2010, 158.
25. Davaras 1968 πίν. 39: A40, A49.
26. Brock 1958, πίν. 73: 1006.
27. Τσιποπούλου 2005, 516-517.
28. Πλάτων 1945-1947, 88· Τσιποπούλου 2005, 507 και σημ. 727· Εγγλέζου 2010, 158, σημ. 441.
29. Brock 1957, θέμα 3c, f, h, j.
30. Davaras 1968, πίν. 35: A3, πίν. 36: A7.
31. Τσιποπούλου 2005, 456-457.
32. Brock 2005, θέμα ν.
33. Τσιποπούλου 2005, 469-470.
34. Κούρου 1999, 17-19, Coldstream, Catling 1996, πίν. 144: 107, πίν. 201: 25, 63, πίν. 238: 87, εικ. 132: 41, 63, εικ. 146: 87.
35. Τσιποπούλου 2005, 275, φωτ. 422.
36. Coldstream, Catling 1996, πίν. 234:19, 4 Πρ. Av.
37. Coldstream, Catling 1996, πίν. 56:68, εικ. 60:68, πίν. 73: 10.
38. Εγγλέζου 2010, 138.
39. Πλάτων 1945-1947, εικ. 60: 49.
40. Brock 1957, 187-188.
41. Τσιποπούλου 2005, 517, σημ. 796.
42. Τσιποπούλου 2005, 104: φωτ.88, 105: φωτ. 89.
43. Brock 1957, πίν. 103: 1226, 1547, 1198· Levi 1927-1929, 496-497.
44. Coldstream, Catling 1996, πίν. 167:15, εικ. 64: 14, 31, εικ. 98:208.
45. Τσιποπούλου 2005, 363, πίν. 19: Σ3949· για την εξέλιξη του τύπου βλ. Εγγλέζου 2010, 119-123, όπου συγκεντρωμένη βιβλιογραφία.
46. Brock 1957, patterns 3c, f, h, j, 170.
47. Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 64, πίν. 37, 131, σχ. 79, εικ. 114.
48. Τσιποπούλου 2005, 457.
49. Brock 1957, 186, pattern 21 g.
50. Τσιποπούλου 2005, 513.
51. Τσιποπούλου 2005, 378 και σημ. 345· Εγγλέζου 2010, 147-149.
52. Brock 1957, πίν. 45:643.
53. Levi 1927-1929, 429, πίν. 529 c: 15.
54. Brock 1957, pattern 11q.
55. Brock 1957, pattern 4q.
56. Coldstream, Catling 1996, πίν. 50.
57. Coldstream, Catling 1996, 348-49, πίν. 94: 12, πίν. 116: 6, πίν. 142: 62, 69-70, πίν. 143: 72, πίν. 145: 7, πίν. 152: 71, πίν. 174: 10, 26, 43, πίν. 194: 34, 59, 111, πίν. 239: 138, πίν. 253: 16-20, 23-24.
58. Brock 1957, Tomb TFT.
59. Εγγλέζου 2010, 137· Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, εικ. 125 α-γ και 126 α-δ.
60. Coldstream, Catling 1996, πίν. 62:25.
61. Coldstream, Catling 1996, πίν. 143: 43, 78: 11, 12, 19, 79: 22, 28-30, 42.
62. Brock 1957, πίν. 49: 759, πίν. 50: 832, πίν. 61: 991, 1036, 1012.
63. Davaras 1968, πίν. 39: A61, πίν. 43: B22.
64. Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 66-67, πίν. 133, εικ. 120β.
65. Κάντα, Κοντοπόδη 2011, 70: αρ. κατ. 55.
66. Τσιποπούλου 2005, 405, 463, πίν. 75: H3190. Για τη διακόσμηση βλ. Payne 1927-1928, VI: 13, 254-255, σχ. 22:105. Για την εξέλιξη του σχήματος βλ. Εγγλέζου 2010, 131-32, με συγκεντρωμένη βιβλιογραφία.
67. Το αγγείο δεν εικονίζεται.
68. Brock 1957, πίν. 96: 1376.
69. Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 66, πίν. 38, 133: σχ. 81, εικ. 120δ.
70. Hartley 1930-1931, 71, σχ. 10:26.
71. Για το σχήμα βλ. Εγγλέζου 2010, 129-131.
72. Mountjoy 1994, 163, 165, 190-191, 204.
73. Τσιποπούλου 2005, 467.
74. Coldstream, Catling 1996, 342-343, πίν. 65: 19, 26, πίν. 209: 23, πίν. 223: 14, πίν. 229: 96.
75. Brock 1957, πίν. 12: 142, πίν. 15: 225.
76. Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 67, πίν. 38, 134, σχ. 83, εικ. 122.
77. Ευχαριστούμε θερμά τη Ν. Κούρου για την επισήμανση. Για παράλληλα και βιβλιογραφία βλ. Κουρου 1987· Ευσταθίου 2003, 358: αρ. 496· Ζαφειροπούλου 2003, 358: αρ. 494-495.
78. Τσιποπούλου 2005, 507 και σημ. 773· Galanaki, Papadaki 2014.
79. Mountjoy 1984, 211· Τσιποπούλου 2005, 371· Εγγλέζου 2010, 127-129.
80. Kanta 1980, 289.
81. Brock 1957, 147· Τσιποπούλου 2005, 371· Εγγλέζου 2010, 127.
82. Τσιποπούλου 2005, 371 και Brock 1957, 146-147.
83. Coldstream, Catling 1996, 433.
84. Levi 1927-1929, 488-490.
85. Τσιποπούλου 2005.
86. Coldstream, Catling 1996, 264:146, Τάφος 292, ΥΓ-Πρ.Αν. και 341.
87. Brock 1957, pattern 5a.
88. Brock 1957, pattern 12a.
89. Τσιποπούλου 2005, 457.
90. Brock 1957, 12 f.

91. Brock 1957, πίν. 191:43, μοτίβο 11α.
 92. Brock 1957, pattern 17.
 93. Coldstream, Catling 1996.
 94. Hartley 1930-31, 56-57, σχ. 1:1.
 95. Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 60-61, πίν. 32, 125, σχ. 64, εικ. 101, Εγγλέζου 2010, 110, όπου συγκεντρωμένα παράλληλα και βιβλιογραφία.
 96. Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 62, πίν. 34, 127, σχ. 68, εικ. 105 α-β, πίν. 32, σχ. 64, 65, πίν. 31, σχ. 62, 63, και ειδικότερα 72, πίν. 42, 139, σχ. 97, εικ. 135 α-β.
 97. Brock 1957, 174, pattern 7b.
 98. Για το σχήμα βλ. Coldstream, Catling 1996, 334-335, Εγγλέζου 2010, 119-123. Για την απόδοση του φονικόδεστρου βλ. αντίστοιχα θέματα που απαντούν στην Ύστερη Γεωμετρική περίοδο της Δωδεκανήσου, Coldstream 1968, πίν. 63α· Coldstream 1997, σ. 329-333, εικ. 78ε· για κρητικά παραδείγματα βλ. Τσιποπούλου 2005, σ. 497. Βλ. επίσης, Παπαδάκη, Γκαλανάκη 2009.
 99. Levi 1927-1929, εικ. 599b.
 100. Τσιποπούλου 2005, 464.
 101. Τσιποπούλου 2005, 464.
 102. Brock 1957, 169, pattern 2f.
 103. Πολύ χαρακτηριστικό ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση με πολυάριθμα παράλληλα βλ. Coldstream, Catling 1996, πίν. 119: 47, 126: 143, 153: 32, 172: 36, 197: 65, 257: 32, 28· Εγγλέζου 2010, 149· Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 62, 63 πίν. 35, 129, σχ. 72, εικ. 108 α.
 104. Μανδαλάκη 1997, 1000.
 105. Για το σχήμα βλ. Brock 1957, πίν. 6/Τ.VI:61, πίν. 27/Τ.LST: 394 (ΠΓ), πίν. 38/Τ.VIII: 587, Coldstream, Catling 1996, πίν. 55/Τ.G:43, 44, Εγγλέζου 2010, 74, εικ. 141α: Π30985 όπου σχετική βιβλιογραφία. Για τη διακόσμηση βλ. Εγγλέζου, Ρεθεμιωτάκης 2010, 37, εικ. 62α: Π31096 όπου παράλληλα και βιβλιογραφία.
 106. Ευχαριστούμε θερμά τη Ν. Κούρου για την επισήμανση. Για παράλληλα και βιβλιογραφία βλ. Κουρου 1987, Ευσταθίου 2003: αρ. 496, Ζαφειροπούλου 2003, 358: αρ. 494-495.
 107. Για παράλληλα βλ. Hartley 1930-31, 72, σχ. 10, 16:35· Coldstream 1981, 145, 150, σχ. 1:8· Coldstream, Catling 1996, πίν. 124/Τ. 75:148, σχ. 120/Τ. 175:35 (ΥΤ)· Εγγλέζου, Ρεθεμιωτάκης 2010, 71, πίν. 42: 138, σχ. 95, εικ. 134γ: Π31081 (Τ10) και πίν. 42: 138, σχ. 96, εικ. 134β: Π31051 (Τ10).
 108. Εγγλέζου 2010, 148 και σημ. 365.
 109. Εγγλέζου 2010, 149 και σημ. 366-370 με πολυάριθμα παράλληλα και συγκεντρωμένα βιβλιογραφία.
 110. Εγγλέζου 2010, 104 και σημ. 26. Για παράλληλα βλ. Hartley 1930-1931, 70, σχ. 15:22· Davaras 1968, 137: Α21, πίν. 36d (ΥΤ), 141:Β4-5, πίν. 36c (ΠΓ)· Λεμπέση 1972, 365-404, πίν. 387 α-γ: 55, 58, 46 (ΥΓ)· Coldstream, Catling 1996, πίν. 66/Τ.M:20· Εγγλέζου, Ρεθεμιωτάκης 2010, 36, εικ. 57:Π31126 (Τ2) και εικ. 72:Π31127 (Τ4) όπου παράλληλα και βιβλιογραφία.
 111. Εγγλέζου 2010, 105. Για την εξέλιξη του σχήματος, παράλληλα και βιβλιογραφία βλ. Εγγλέζου 2010, 104-105.
 112. Hartley 1930-31, 75· Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 197-199, σημ. 649.
 113. Coldstream 1984, 311-322· Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 198.
 114. Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 198.
 115. Γκαλανάκη, Παπαδάκη 2009 με συγκεντρωμένη βιβλιογραφία.
 116. Γκαλανάκη, Παπαδάκη 2009, 272.
 117. Γκαλανάκη, Παπαδάκη, 2014.
 118. Σακελλαράκης 1987, 37-70.
 119. Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010 με συγκεντρωμένη βιβλιογραφία.
 120. Πλάτων 1945-1947.
 121. Ξιφαράς 2004.
 122. Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 197.
 123. Σακελλαράκης 1986, 13.
 124. Δημοπούλου - Ρεθεμιωτάκη 1987, 530· Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 198.
 125. Ξιφαράς 2004.
 126. Ξιφαράς 2004.
 127. Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 197.
 128. Coldstream 1994, 106· Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 197.
 129. Ρεθεμιωτάκης, Εγγλέζου 2010, 200-202.
 130. Κότσικα, Παπαδάκη 2006.

Προέλευση εικονογράφησης

Γιάννης Παπαδάκης-Πλουμίδης & ΕΦΑ Ηρακλείου

ABSTRACT

Review of old and new excavation data in the Geometric Knossos region

The Aitania Pediada (Central Crete) case

Kalliopi Galanaki (Ph.D)

Ephorate of Antiquities of Heraklion, Crete, Greece

Cristina Papadaki (Ph.D)

Postdoc researcher, Department of Mediterranean Studies of the University of the Aegean, Rhodes, Greece

Themes in Archaeology Magazine 2019, 3(3): 380 - 397

The article draws upon two burial assemblages from Aitania Pediada and the debate about Geometric Knossos region through the scope of its ceramic workshop. The homogeneity and resilience of the morphological and technical characteristics of the Knossian vessels and their intense production rate signifies their widespread handling, management and "consumption" in relation to the burial customs of the time, which may reflect the power of Knossos in these early historical times. The extent and wealth of the Knossos cemeteries are witnessed by a corresponding size city, perhaps the most important of that time, which probably exercised control over its wider region, with the aim of sufficiency and the maintenance of its position.

Key words: Aitania Pediada, Geometric Knossos, Knossos cemeteries, Knossian pottery workshop, Phoinikia, Eltyna, Archanes